

Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad

- Dansk Numismatisk Forening • Føroya Myntsavnarafelag • Myntsafnarafélag Íslands •
- Norsk Numismatisk Forening • Numismatiska Föreningen i Åbo • Skånes Numismatiska Förening •
- Nationalmuseets Myntkabinett • Den kgl. Mønt- og Medaillesamling • Kungl. Myntkabinettet •
- Lunds Universitets Historiska Museum • Myntkabinettet, Universitetet i Oslo •
- Suomen Numismaattinen Yhdistys • Svenska Numismatiska Föreningen •
- Uppsala universitets myntkabinett • Numismatiska Forskningsgruppen •
- Myntsafn Seðlabanka og Þjóðminjasafns •

*Nogle mindre kendte møntvarianter
fra Estland i svensketiden*

Jørgen Kocks adelsbrev i Trondheim

*Norge, speciedaler 1825 JMK
– mulige forklaringer*

*1819 – enden på efterspillet
om den norske løve*

Pengeposerne på væggene i Amboise

Nr. 4 • Oktober 2019

EUROPÆISK MIDDELALDER TIL SALG

MØNTER OG PENGESEDLER KØBES OG SÆLGES

HAFNIA COINS | FINN RASMUSSEN

GL. KONGEVEJ 172, A | DK 1850 | FREDERIKSBERG C

+45 - 3321 7127 | WWW.HAFNIACOINS.DK | HAFNIACOINS@GMAIL.COM

ÅBEN TIRSDAG – FREDAG KL. 11.00 - 17.30

LUKKET MANDAG OG LØRDAG

Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad

Nordisk Numismatisk Union Medlemsblad er udgivet siden 1936 af Nordisk Numismatisk Union.

Udkommer i 2019 med fire numre: januar, marts, september og oktober.

Ikke medlemmer kan tegne abonnement ved henvendelse til Dansk Numismatisk Forening: John Lind – johnlind59@gmail.com

Redaktion:

Fungerende hovedredaktør:

Jens Christian Moesgaard
jens.moesgaard@mail.dk

Ansvarlig over for presseloven:

Formand for Dansk Numismatisk Forening,
Preben Nielsen.

Lokalredaktioner:

Møntkabinetterne i de enkelte lande

Norge:

Håkon Roland,
hakon.roland@khn.uio.no

Island:

Sigurdur H. Palmason,
shp@cb.is

Sverige:

Cecilia von Heijne
Cecilia.vonHeijne@shm.se

Finland:

Frida Ehrnsten,
frida.ehrnsten@kansallismuseo.fi

Annonceredaktion:

Preben Nielsen
Galionsvej 12, 2 th., DK-1437 København K
Tlf. (dag) +45 20 20 78 16
formand@numismatik.dk

**Eftertryk af artikler med videre kun
med forfatterens tilladelse og kun med
angivelse af kilden.**

Afleveret fra trykkeriet i uge 42
Dystan & Rosenberg ApS.

INDHOLD

Artikler

Aldo Kask

**Nogle mindre kendte møntvarianter
fra Estland i svensketiden. 101**

Jon Anders Risvaag

Jørgen Kocks adelsbrev i Trondheim . . 113

Michael Märcher

**Norge, speciedaler 1825 JMK
– mulige forklaringer 116**

Jens Christian Moesgaard

**1819 – enden på efterspillet
om den norske løve 120**

Jens Christian Moesgaard

Pengeposerne på væggene i Amboise . 121

Numismatisk litteratur

Jens Christian Moesgaard anmelder

**Myntfynd från Gästrikland och Hälsingland
(Sveriges Mynthistoria, Landskaps-
inventeringen, bind 14) 123**

Jørgen Steen Jensen anmelder

**Vägar mot Lund. En antologi om
stadens uppkomst, tidigaste utveckling
och entreprenaden bakom de stora
stenbyggnaderna. 125**

MØNTAUKTIONER

Dit jyske alternativ når du skal købe og sælge
Vi afholder 2 årlige møntauktioner, forår og efterår
Kontakt os for salg af enkeltmønter, samlinger og gl. sedler

Vore traditionelle auktioner indeholder altid mange
spændende ting, moderne møbler, smykker, kunst m.m.

Se vor hjemmeside www.ho-auk.dk for næste auktionsdato

HOLSTEBRO AUKTIONER

Stationsvej 76, 7500 Holstebro, Tlf. 97 40 11 11

www.ho-auk.dk

Nogle mindre kendte møntvarianter fra Estland i svensketiden

af Aldo Kask¹

Møntprägningen i Estland i svensketiden er velkendt, og et antal publikationer behandler udmøntningshistorien og mønternes typologiske ordning. Den nuværende status på vor viden om disse mønter er opsummeret i to specialkataloger: Haljak 2011 (herefter forkortet GH) og Ahlström, Almer & Jonsson 1980 (AAJ). Disse referenceværker opregner alle varianter, som forfatterne anså for at være væsentlige. GH er det nyeste værk, og det er sikkert grunden til, at det indeholder en del typer eller varianter², som mangler hos AAJ. Der findes imidlertid yderligere mønter, som fortjener at blive nævnt i fremtidige opdaterede udgaver af referenceværkerne. Disse varianter kan for de flestes vedkommende uden videre indordnes i GHs eller AAJs typologi. Det faktum, at de rent faktisk mangler, antyder, at de ikke var kendt af forfatterne på udgivelsestidspunktet. Derudover synes der at herske nogen forvirring omkring 1-ören 1664 præget i Reval (Tallinn). Disse aspekter er emnet for nærværende artikel.

Nye varianter af ferdingen 1561 og 1567

Trods den relativt korte udmøntningsperiode under kong Erik XIV kendes der en række forskellige typer. AAJ oplister fem forskellige portrætter (A til E) for forsiden og seks forskellige udgaver af Revals våbenskjold (a til f) for bagsiden. Disse for- og bagsider findes i forskellige kombinationer, som forfatterne kendte elleve af (Type I til Type XI) (AAJ s. 13). GH oplister seks varianter af både portrættet (A til F) og våbenskjoldet (T-1 til T-6) (GH s. 128). I modsætning til AAJ, tildeler GH ikke typenumre til kombinationerne af for- og bagsider. I alt angiver GH tolv sådanne kombinationer, som stort set svarer til dem i AAJ, men ikke i samme rækkefølge.

Det bør fremhæves, at visse portrættypen normalt ses sammen med bestemte skjoldtyper, men ikke med andre. Det mest tydelige skift for bagsiden var overgangen fra det middelalderlige lille Reval-våben med kors (ferdinger 1561-62) til det store våben med tre løver i 1565-68. Ifølge referenceværkerne kobler tre AAJ-portrætter (A, B, C) og fire GH-portrætter (A til D) altid til det lille våbenskjold (AAJ a til c, GH T-1 til T-3). Blot én portrættypen (AAJ D; GH E) bruges både med det lille og det store våbenskjold.

1561 og 1567 er de mest interessante år for Erik XIV-ferdinger, idet der her er den største variation blandt de kendte eksemplarer. Dette antyder stor udmøntningsaktivitet, men desværre er udmøntningstallene ikke kendt for de enkelte år³. Ifølge referenceværkerne blev næsten alle portrættypen benyttet i 1561: fire AAJ-portrætter (A til D) og fem GH-portrætter (A til E). For 1567 er der kun nævnt en portrættypen i værkerne (AAJ D/GH F), men med hele tre forskellige skjoldtyper og benyttelse af både romer- og arabertal i kongens navn er 1567 ligeledes et af de mest

1 Dansk bearbejdning: Jens Christian Moesgaard.

2 Formålet med denne artikel er ikke at diskutere forskellen mellem en mønttype og en variant, så disse begreber benyttes i flæng.

3 Leimus 1995 s. 95 publicerer en oversigtstabel over møntproduktionen i Reval (Tallinn) fra 1537 til 1585 opdelt efter år og møntenheder, men der er ingen data for de forskellige mønttyper for de fleste år under Erik XIV (1561-1568).

interessante år at studere. Både AAJ og GH skelner mellem om kongens navn er skrevet som ERIC, ERIC 14 eller ERIC XIII.

Referenceværkerne hævder, at portrættypen AAJ A/GH D udelukkende blev benyttet med det lille våbenskjold, kun i 1561 (men i stor udstrækning⁴) og altid med ERIC eller ERIC 14 (fig. 1). Intet af dette er imidlertid korrekt. For det første findes der en ferding 1561 med denne portrættype, hvor kongens navn er skrevet ERIC XIII (fig. 2). Netop denne mønt er angivet i GH under nr. 1148 (GH p. 130) sammen med en anden mønt med portrættet AAJ D/GH E. Hvis man ser på beskrivelsen af nr. 1148 skulle begge mønter bære samme portrættype (AAJ D/GH E), men den første har som sagt portræt AAJ A/GH D. Begge eksemplarer under GH 1148 solgtes på Gunnar Haljaks auktion 25 i 2017 som lot nr. 194 og 195. Beskrivelsen i auktionskataloget angav, at de var med henholdsvis gammelt og nyt portræt.

For det andet findes der en ferding, hvor dette 1561-portræt kobler til det store våbenskjold og årstal 1567 (fig. 3). Der kan ikke herske tvivl om, at det drejer sig om en hybrid mellem et gammelt forsidestempel fra 1561 (og ikke et nyskåret stempel) og et almindeligt 1567-bagsidestempel (fig. 4). Det samme forsidestempel forekommer nemlig på en 1561-ferding (fig. 5) solgt hos Künker i 2017 (auktion 286, nr. 1252, www.kuenker.de). Stemplet er som forventeligt mere skadet i 1567 – se linjen mellem W og E i SWECI, fig. 6. Desuden synes bagsidestemplerne på stykkerne figur 3 og 4 at være identiske, som det eksempelvis ses i linjerne mellem tallene 6 og 7 i årstallet. Denne mønt bør bestemmes som AAJ-portræt A og bagside f eller GH T-6D, men den mangler i referenceværkerne.

Hvorledes kan man forklare eksistensen af sådanne mønter? Hybrider fra forskellige perioder er ikke usædvanlige. Forklaringen kan være, at med den forøgede produktion i 1567 opstod der et akut behov for stempler. En medarbejder ved mønten kan have fundet et ældre, stadig brugbart stempel, som han trods den forældede portrættype besluttede at benytte, om det så var med eller uden tilladelse ovenfra. Den her beskrevne hybrid er sjælden, men der findes mindst et eksemplar mere. Det var i første omgang svært bestemmeligt på grund af svagt præg, men ved sammenligningen med eksemplaret figur 3 fremgår det, at det er samme stempelkombination (fig. 7). Forfatteren kender ikke andre eksemplarer af denne variant.

Gustav II Adolf 1-öre

Der er ligeledes stor variation blandt Gustav II Adolfs 1-öre-mønter. De mest tydelige er forskellige møntmestermærker, lignende symboler⁵ og ordskilletegn, årstallets placering, samt naturligvis selve årstallet. Derimod er der næsten ingen variation i indskrifterne: MONETA NOVA (årstal) eller MONETA (årstal) NOVA på forsiden og CIVITAT REVAL på bagsiden ses på samtlige eksemplarer, som forfatteren kender. Derudover opstiller AAJ to typer baseret på bagsidemotivet. Hovedtypen er type I som karakteriseres ved et skjold med tre leoparder (fig. 8). Langt hovedparten af mønterne er af denne type. Den sjældne AAJ type II (fig. 9) viser tre leoparder uden skjold (AAJ 57, GH 1256). Kun årstallet 1622 nævnes i referenceværkerne. GH opstiller ikke en egentlig typologi over øre-stykkerne, men oplister alle hovedvarianter, heriblandt AAJ type II med årstal 1622 som det eneste AAJ type II-stykke.

Der findes imidlertid ligeledes en type II-öre fra 1624, som sand-

Figur 1. Ferding 1561 med portrættet AAJ A/GH D (AAJ 7b; GH 1147). Fra G. Haljak auktion 13 (2011), nr. 501.

Figur 2. Ferding 1561 med portrættet AAJ A/GH D og ERIC XIII (AAJ -; GH 1148 (fejlagtigt bestemmelse)). Fra G. Haljak auktion 25, nr. 194.

Figur 3. Ferding 1567 med 1561-portræt af typen AAJ A/GH D (mangler hos AAJ og GH). Privat samling.

Figur 4. Ferding 1567 med det almindelige portræt og våbenskjold (AAJ 18b; GH 1158). Fra Poznański Dom Aukcyjny 12 (2009), nr. 279

Figur 5. Ferding 1561 (AAJ 7a; GH 1146), som synes at have samme forsidestempel som eksemplaret på figur 3. Fra Künkers auktion 286 (2017), nr. 1252.

Figur 6. Identiske defekter på mønterne figur 3 og 5.

Figur 7. Samme hybrid-type som eksemplaret figur 3 (1561 portræt med 1567 bagside). ebay internet-auktion (2005)

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

Fig. 5

Fig. 6

Fig. 7

synligvis ikke har været kendt tidligere, da den ikke er med i AAJ eller GH og også mangler i de vigtigste ældre samlinger, for hvilke mønterne er beskrevet tilstrækkeligt detaljeret til at kunne skelne mellem type I og II (såsom Kieler og Buchholtz). En sådan mønt blev imidlertid udbudt på GH auktion 16 (21.10.2012) som nr. 405. Forfatteren kender et par eksemplarer mere, som gengives her som figur 10 og 11.

Hvorfor er der ikke noget skjold på bagsiden? Er det bare en simpel fejl fra gravørens side? Figur 12 viser en mønt fra 1624, hvor linjerne i skjoldet næsten ikke kan ses og oven i købet forkert placeret, da leoparder er delvist uden for skjoldet. Ikke desto mindre er motiverne på disse mønter helt standardiseret. Selv et svagt synligt skjold er og bliver et skjold. Som man kan se på figur 10 og 11, er der mindst to forskellige bagsidestempler uden skjold, hvilket antyder, at fraværet af skjoldet ikke blot er en tilfældig gravørfejl, men et bevidst valg. Dette indtryk forstærkes af, at størrelse på leoparderne ikke levner plads til et skjold. Den nederste leopards pote er sågar uden for midterfeltets cirkel.

Mønterne er gengivet i ca. 115%

4 Dette er den mest almindelige portrættetype for 1561-ferdingen.

5 Ifølge Leimus 1997 er korset klokken 6 i bagsideindskriften på nogle af 1-øre-stykker fra 1624 ikke et møntmestermærke, men derimod Revals lille våbenskjold fra tiden, hvor der ikke var nogen møntmester. Betydningen af flere andre symboler klokken 6 på 1-øre-mønter fra 1623-25 er ikke helt klar, de anses normalt for at være mærker for ansatte på mønten i perioder, hvor der ikke var nogen møntmester.

Fig. 8

Fig. 9

Fig. 10A

Fig. 10B

Fig. 11

Fig. 12

Fig. 13A

Fig. 13B

Fig. 14

Figur 8. En almindelig type I-öre 1624 (1,68 g, AAJ -, GH 1264). Privat samling.

Figur 9. Öre, 1622, type II (1,50g, AAJ 57, GH 1256). Aurum Auktioner AB auktion 4 (2008), nr. 312 = G. Haljak auktion 28 (2018), nr. 515.

Figur 10A-B. Type II-öre fra 1624 (1,63 g and 1,35 g; AAJ -, GH -). Med en rosette i bagsideindskriften (ved

klokken 6). A. Ebay internet-auktion. B. Privat samling.

Figur 11. Type II öre fra 1624 (1,47 g, AAJ -, GH -). Med to rosetter i bagsideindskriften (ved klokken 6 og 11). Privat samling.

Figur 12. Type I-öre fra 1624 med næsten usynlige skjoldlinjer (1,55 g, AAJ 59c?*, GH 1263). Privat samling.

Figur 13A-B. Type II-öre fra 1625 (1,29 g; ukendt vægt). A. Privat samling. B. Ebay internet-auktion.

Figur 14. 1 öre 1626 med kombineret møntmestermærke for både Cyriacus Klein og Friedrich Ulmer (AAJ -, GH -). Ahlström auktion 28 (1983), nr. 1168.

* AAJ 59c har en sekskant som møntmærke. Pentakten (et femoddede stjerne i en cirkel) er ikke nævnt overhovedet. GH angiver begge varianter som GH 1263 og 1266.

Fig. 15A

Fig. 15B

Fig. 16

Fig. 17

Fig. 18

Fig. 19

Fig. 20

Fig. 21

Fig. 22

Figur 15A-B. En almindelig 1625-öre med dobbelt møntmestermærke og en 1626-öre med blot én møntmesters mærke (1,44 g og 1,37 g). A. Privat samling. B. G. Haljak auktion 14 (2011), nr. 456.

Figur 16. 1 öre 1663 med 16-63 og liggende ÖR. Efter Sarkkinen 2007, ex. Riksbanken.

Figur 17. 1665-öre med liggende R (AAJ 124b, GH 1363). G. Haljak auktion 10 (2009), nr. 232.

Figur 18. 1664-öre med stående R (AAJ 123b?, GH 1360). Coins.ee OÜ internetauktion 37 (2018), nr. 303.

Figur 19. 1664-öre med liggende R (AAJ -, GH -). Künker 286 (2017), nr. 1314 = MISAB 13 (2015), nr. 918.

Figur 20. 1 öre 1664 type 1A, 16-64. Ahlström auktion 28, 1983, nr. 1189.

Figur 21. 1 öre 1664 fra Ahlström auktion 28 (1983), nr. 1190.

Figur 22. 1 öre 1664 Type 1A, 64-16. Gunnar Haljak auktion 15 (18.03.2012), nr. 382.

Der findes også en type II-öre fra 1625 (fig. 13). De adskiller sig fra type II-örene fra 1624, idet leoparderne holder sig inden for midterfeltets cirkel. De er dog stadig så store, at det ikke er muligt at tilføje skjoldets lige sider uden at ødelægge det overordnede indtryk af motivet.

Kan der have været mere bag disse type II-öre end blot sjusket gravørarbejde? Der er også en anden mulighed. Falske mønter med kun det halve af det officielle sølvindhold til en værdi af flere tusinde daler blev pantsat i Hamborg i 1625. De var præget af apotekeren Hermann Sander, og stemplerne var skåret af Jürgen Hornbostell, stempelskærer fra Stralsund (Leimus 1997, s. 22). Ifølge dokumenter i Revals stadsarkiv holdt de falske mønter kun 2 lod og 15 gran sølv i stedet for de foreskrevne 4 lod, og de var så lette, at de kunne flyde på vand (Gierlich 1991, s. 200)⁶.

Vi ved intet om motivet på disse mønter. Kunne det dreje sig om type II-örene? I fraværet af metalanalyser kan det ikke bevises. Der er dog intet mistænkeligt over deres stil, deres motiv eller deres fremtræden (inklusiv diameter). En falskmøntner ville sandsynligvis også forsøge at efterligne den ægte mønt så tæt som muligt i stedet for at opfinde sit eget design⁷. Vægten giver ikke nogen løsning på problemet, da den går fra cirka 1,3 til cirka 1,7 g, hvilket er normalt for denne møntgruppe (skønt det afviger lidt fra den officielle standard på 1,62 g).

Der eksisterer endnu en interessant variant: en 1626-öre med to møntmestres mærke på én gang (Cyriacus Klein og Fredrich Ulmer). Denne type var kendt i forvejen med årstal 1625 (AAJ 60d, GH 1271, 1272)⁸. Årstal 1626 findes ikke i referenceværkerne, til trods for at et eksemplar blev solgt i 1983 på Ahlström auktion 28, nr. 1168. I kataloget står den som AAJ 61, det vil sige en normal 1626-öre (fig. 14). Det drejer sig sandsynligvis om en hybrid med et 1626-forsidestempel og et 1625-bagsidestempel. Figur 15 gengiver de velkendte 1625- og 1626-öre til sammenligning.

Karl XI öremønt

GH fremhæver, at Karl XI's öremønter udviser megen variation, og at kun de væsentligste varianter er medtaget i hans værk (GH, s. 184). Der er ikke et overordnet princip for, hvilke varianter der er så vigtige, at de skal med. Eksempelvist kan kroner og årstal på mønterne være af forskellig størrelse og stil og så videre. Hvis imidlertid et bestemt kriterium er benyttet for én mønttype, ville det være logisk også at bruge det for alle andre mønttyper. Forfatteren har ikke til hensigt at åbne debatten om, hvorvidt GH og AAJ har udvalgt de mest formålstjenlige kriterier. Hans mål er at opregne varianter, der kunne fortjene at blive optaget i eventuelle opdaterede udgaver af referenceværkerne i lyset af de kriterier, som GH og AAJ benytter. Han behandler herunder ligeledes spørgsmålet om bestemmelse af varianter af 1-öre stykkerne 1664.

Gunnar Haljak tilføjede et nyt kriterium i forhold til AAJ til identificering af 1-ören 1663, nemlig om årstallet skrives 16-63 eller 63-16 (GH, s. 191). Følgelig angiver han to varianter i stedet for den ene hos AAJ (AAJ

6 Der vides ikke noget om falskneriernes vægt og diameter. I betragtning af deres relative tynde blanket kan det ikke udelukkes, at selv ægte mønter kunne flyde på vand under favorable omstændigheder, eksempelvis hvis de var fedtet ind. Da de falske mønters lødighed var omkring halvdelen af de ægtes, var deres massefylde sikkert lavere. De indeholdt dog stadig sølv, og de kunne således ikke være lavet af meget let metal, som for eksempel aluminium, som ikke var kendt på daværende tidspunkt.

7 Der findes imidlertid en undtagelse: den massive udmøntning af falske Riga-skillinger fra 1600-tallet i Suczawa borgen. Elementer af de ægte mønters motiv blev gengivet, men årstal eller indskrifter svarede ikke til monogrammerne og våbenskjoldene. Dette var bevidst for at lette hurtig genkendelse af de falske mønter for de indviede. Se Plattbärzdis 1968, s. 273-311.

8 Ifølge Leimus (1997 s. 20) var den tidligere Reval-møntmester Cyriacus Klein for en kort tid involveret i møntprægning omkring juni 1625, således som det kan ses ud fra hans mærke på visse mønter.

Fig. 23A

Fig. 23B

Fig. 24B

Fig. 25A

Fig. 25B

Fig. 26

Figure 23A-B. Varianter af 2-öre 1669 med stort og lille årstal og monogram (AAJ 118, GH 1353). A. Ulf Nordlind auktion (21.11.2008), nr. 476. B. MISAB auktion 23 (20.05.2017), nr. 712.

Figur 24A-B. 4-öre 1669 med småt og stort monogram og småt årstal. A-B. Privat samling.

Figur 25A-B. 4-öre 1669 med småt og stort monogram og stort årstal. A.

Privat samling. B. WAG 26 (2004), nr. 3764.

Figur 26. Narva 4-öre 1672 uden den indre cirkel på forsiden. Coins.ee OÜ internetauktion 30.10.2016.

121). I 2007 publicerede Hannu Sarkkinen en del forskellige varianter af 1663-øren (Sarkkinen 2007, s.15). Fremtidige referenceværker bør inkludere varianter, der tager i betragtning, om ordet ÖR står op eller ligger både for 16-63 og 63-16. Mere specifikt findes der en variant med 16-63 og ordet ÖR liggende, som mangler hos GH (fig. 16).

AAJ og GH nævner begge en variant af 1-øren 1665, hvor R'et i værdi-angivelsen ligger i stedet for at stå (AAJ 124b, GH 1363) (fig. 17). Den tilsvarende mønt med årstal 1664 mangler hos AAJ og GH, til trods for at den optræder i kataloget over Kielers samling under nr. 419, men uden foto. På figur 18 og 19 ses forskellen mellem stående og liggende R for årstal 1664. R'et ligger til højre (fig. 19), mens det på 1665-udgaven ligger til venstre (fig. 17). Med mindre der er en fejl i beskrivelsen, havde Kielers 1664-stykke R'et liggende til venstre.

Som sagt svarer 1-øren 1664 med liggende R ikke til nogen variant i hverken i AAJ or GH, selvom den var kendt. Kan der være tale om en typografisk fejl i AAJ? Det kræver ekstra forklaring. Kruggel og Gerbaševskis (s. 162) noterer, at en hybrid af AAJ type 1A/1B blev solgt i 1983 i Sverige

(Ahlström auktion 28, nr 1189) betegnet som AAJ 122/123a⁹. Efter tje af foto i auktionskataloget (fig. 20), er det dog ikke klart, hvorfor den er tilskrevet disse to katalognumre. Det forekommer at være en normal type 1A (det vil sige med løve mod venstre) med værdibetegnelse 1 ÖR, det vil sige, at den bør betegnes som AAJ 122, da det er den eneste type 1A 1664-öre, der omtales. AAJ siger ikke, om AAJ 122 har 1 ÖR eller 1 R som værdiangivelse. Idet vi antager at alle type 1A-stykker bærer 1 ÖR på bagsiden, er der ingen grund til at angive det.

Ifølge AAJ er der to varianter 1-ören 1664 af type 1B (det vil sige løve mod højre), nemlig med 1 ÖR (AAJ 123a) eller 1 R (AAJ 123b). Imidlertid kender forfatteren ikke en eneste ren AAJ 123a. Samtidig er der to andre type 1B-varianter: den med det normale 1 R (AAJ 123b) og den (tilsyneladende) ukendte 1664 med liggende R. Ved nærmere iøjetagning af AAJs beskrivelse af Karl XI-öre-stykker fra Reval (AAJ s. 26) får man det indtryk, at oplysningen, om en mønt hat 1 ÖR eller 1 R, nogle steder ved en fejl er rykket en linje ned. Oplysningen om det liggende R er i et tilfælde helt faldet bort. Den korrekte version bør derfor være:

- AAJ 122 – Type 1A med 1 ÖR (fig. 20 og 22)
- AAJ 123a (den rettede AAJ 123a) – Type 1B med liggende 1 R (fig. 19 og 21)
- AAJ 123b – Type 1B med den normale horisontale 1 R (fig. 18)

Det kan dog teoretisk være, at AAJ 123a, som den står beskrevet, rent faktisk findes – altså med løven til højre (type 1B) sammen med værdiangivelsen 1 ÖR på bagsiden som en hybrid mellem type 1A og 1B. Imidlertid er en sådan mønt indtil videre ikke dokumenteret i offentlige auktioner eller andre publikationer, som forfatteren kender. Der er endnu en gåde: en 1-öre 1664 blev solgt på Ahlström auktion 28 under betegnelsen AAJ123b/-. Slutningen /- antyder, at det var en hybrid og ikke en ren AAJ23b (fig. 21). Mønten er identisk med den på figur 19.

AAJ blev udgivet tre år før auktionen, og det kan derfor konkluderes, at denne variant ikke var kendt af forfatterne på udgivelsestidspunktet. Hvis det er korrekt, kunne det måske tyde på, at AAJ 123a som beskrevet (type 1B med ÖR) virkeligt eksisterer. Varianten med liggende R bliver i så fald en fjerde variant, som mangler i referenceværkerne. GH bidrager ikke til opklaringen af dette spørgsmål (GH s. 191). Han opregner tre varianter og gengiver fotos af to mønter: en AAJ type 1A med 1 ÖR og en type 1B med 1 R horisontalt. Den tredje GH variant – type 1A med R er ikke illustreret og mangler også hos AAJ, hvilket sår tvivl om dens reelle eksistens.

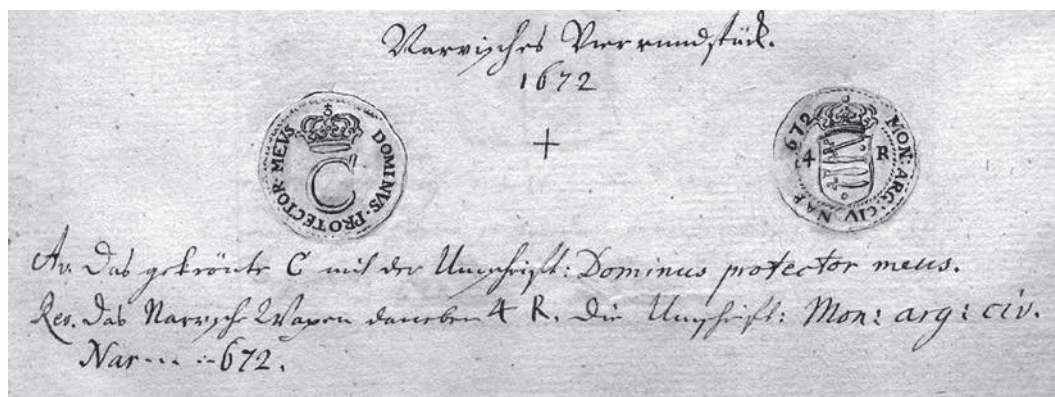
Variationen indenfor 1-öre 1664 stopper ikke her. Hvad angår AAJ type 1A-mønter, kan årstallet skrives 16-64 eller 64-16 (når man læser fra venstre mod højre) ligesom på 1663-ören. Mønten på figur 20 viser 16-64. En 64-16 mønt blev solgt på Gunnar Haljaks auktion 15 som nr. 382 (18.03.2012) (fig. 22).

2-ören 1669 er forholdsvis sjælden. Ikke desto mindre forekommer der overraskende megen variation. Versionen med stort årstal udbydes af og til på markedet. Versionen med lille årstal dukkede først op for nyligt

⁹ De kunne kun finde to 1-öre 1664 Reval udbudt til salg 1980-2001.

¹⁰ Dog er beskrivelserne i en del relevante publikationer såsom Kieler, Sellmer osv. ikke præcise nok til at udskille sådanne forholdsvis mindre detaljer.

¹¹ Der er andre fejlbehæftede mønttegninger i Brotzes manuskript, for eksempel lister over umulige årstal af i øvrigt kendte mønter. Dette sandsynliggør hypotesen om en sådan fejl angående møntmestermærket.

Figur 27. Narva, 4 öre 1672, gengivet af Brotze.

i MISAB auktion 23 (20.05.2017) under nr. 712. Forfatteren kender ikke yderligere eksemplarer. Dette stykke er allerede optaget i Krauses nyeste udgave af kataloger over 1600-tals-mønter (Krause 2018), dog kun som hovedmønttype, ikke som variant. Når man sammenligner med versionen med stort årstal, bemærker man, at varianten med småt årstal også er anderledes, hvad angår udformningen af kronen på begge sider og størrelsen på monogrammet CRS (fig. 23). Tilsvarende versioner med stort og småt årstal findes også på 4-öre mønter fra 1669 (fig. 24-25).

4 öre-stykkerne fra møntstedet Narva udviser også stor variation. De kan skelnes ved møntmestermærker, sammes placering i forhold til andre elementer, tilstedeværelse eller fravær af indre ring omkring motivfeltet, kronens og våbenskjoldets form og så videre. Hvad angår fravær af den indre ring, kendtes det hidtil kun fra 1671¹⁰. Det viser sig imidlertid, at nogle mønter fra 1672 ligeledes mangler ringen på forsiden, som det ses på figur 26. Stykkets dårlige bevaringstilstand gør det svært at bedømme, om det er et forsidestempel fra 1671 eller et nyskåret et, der kun har været brugt i 1672.

Denne mønt er imidlertid ikke helt ukendt. En tegning af en lignende mønt optræder i Johann-Christoph Brotzes (1742-1823) manuskript om livlandske fortidsminder (Brotze, bind 2, s. 157) (fig. 27). Tegningen mangler dog møntmestermærket L-N, som findes på stykket gengivet som figur 26. Det er forfatterens opfattelse, at tegningen faktisk gengiver en virkelig mønt, men at møntmestermærket sandsynligvis er blevet glemt ved uopmærksomhed¹¹. Forfatteren har i alt fald ikke stødt på nogen Narva 4 öre fra 1672 (eller fra 1671), der utvetydigt kan dokumenteres som værende uden møntmestermærke, hverken fra publikationer eller de førende møntauktioner gennem de sidste 40 år eller fra andre kilder.

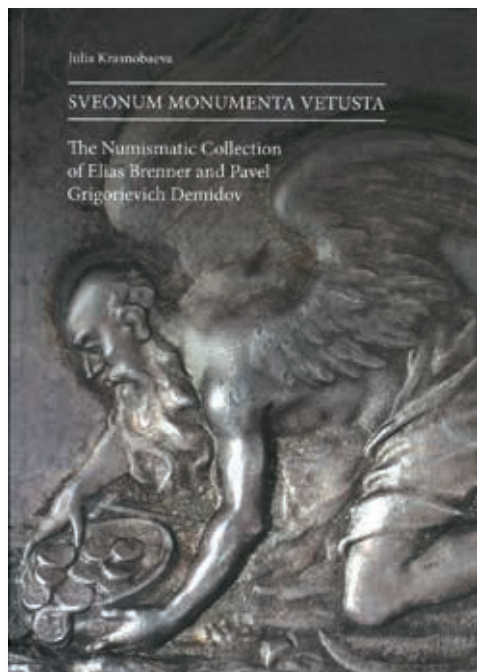
Både AAJ og GH nævner imidlertid sådanne varianter af 4-ören fra 1671 og 1672. Er Brotzes manuskript kilde til denne mulige misforståelse? Narva mønter uden møntmestermærke(r) kender forfatteren kun fra 1670 (både 1 og 4 öre stykker). Selv om det ikke kan bevises, kan man måske tænke sig, at 1670-mønterne er de første Narva-udmøntninger, og at samtlige mønter efterfølgende bar møntmestermærke(r). Hvis det er tilfældet, kan mønter fra 1671 og 1672 uden mærke slet ikke eksistere.

Konklusion

Denne artikel fremlægger adskillige nye varianter af estiske mønter fra svensketiden. Det drejer sig om varianter, der mangler eller er utilstrækkeligt beskrevne i de relevante referenceværker. Disse varianter er enten ikke særligt kendte eller helt upublicerede. De var således sandsynligvis ikke kendte, da referenceværkerne blev udgivet.

Referencer

- Ahlström, B., Almer, Y., Jonsson, K., *Sveriges besittningsmynt*. Stockholm 1980 (forkortet AAJ)
- Brotze, J.-C., *Sammlung verschiedener Liefländischer Monumente, Prospekte, Münzen, Wappen etc.* (manuskript).
- Fortegnelse over en stor og sjælden samling svensk-baltiske mønter* (Reval, Riga, Narva og Livland), 21. maj 1937, Sagførernes Auktioner, København 1937 (Ernst Kielers samling)
- Gerlich, E, *Reval 1621 bis 1645. Von der Eroberung Livlands durch Gustav Adolf bis zum Frieden von Brömsebro*, Kulturstiftung der deutschen Vetrtriebenen, 1991
- Haljak, G, *Livonian Coins XIII-XVIII Century*. Part II: Kingdoms. Tallinn 2011 (forkortet GH)
- Katalog der Sammlung baltischer Münzen und Medaillen von Dr. phil. Anton Buchholtz, Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs*, Riga 2011
- Krause = *Standard Catalogue of World Coins 1601-1700*, 7th edition. Krause publications 2018.
- Kruggel, E, Gerbaševskis, G., *Münzpreisbuch Livland. Preise aus Auktionen und Lagerlisten 1980-2001*. Riga 2001
- Leimus, I, *Das Münzwesen Livlands im 16. Jahrhundert (1515-1581/94)*, Stockholms Studies in Numismatics 1, Stockholm University, 1995
- Leimus, I, Tallinna mündimeistrid 17. sajandil. In: *Vana Tallinn VII*, Estopol, Tallinn 1997, s. 13-35
- Platbardzdis, A, *Die königlich schwedische Münze in Livland. Das Münzwesen 1621-1710*. Almqvist & Wiksell, Stockholm 1968
- Sarkkinen, H, Revals 1 öre 1663 – ett rart och variantrikt mynt. In: *Myntstudier. Mynttidskrift på internet*. Nr 2007:1, s. 7-28
- Versteigerungs-Katalog einer Sammlung von baltischen Münzen aus dem Besitze eines baltischen Sammlers, darunter hervorragende Seltenheiten*, Adolf Hess Nachfolger, Auktion 29. Juni 1920, Frankfurt a. M., 1920 (Paul Sellmers samling)

Julia Krasnobaeva

Sveonum Monumenta Vetusta

English version

This book was originally printed in Russian for the exhibition *Sveonum Monumenta Vetusta*. The Numismatic Collection of Elias Brenner (1647–1717) and Pavel Grigorievich Demidov (1738–1821) in the Pushkin State Museum of Fine Arts.

448 richly illustrated pages

SWEDISH NUMISMATIC SOCIETY
Monografier 2018

Prices:
members 250 SEK
others 350 SEK
+ postage

info@numismatik.se

ANSÖKNINGAR TILL
Sven Svenssons Stiftelse för Numismatik

ANSLAG LÄMNAS FÖR VETENSKAPLIGA
ARBETEN INOM FRÄMST SVENSK NUMISMATIK:
FORSKNING, RESOR & PUBLIKATIONER

STIFTELSENS UPPGIFT ÄR:

- Köpa in föremål som saknas i KMK:s samlingar
- Ge bidrag till publikationer som kan tjäna svensk numismatisk forskning
- Stödja forskare i svensk numismatik

Stiftelsen sammanträder två gånger per år, en gång under våren, en gång under hösten. Ansökan ska vara stiftelsen tillhanda senast 15 februari, alternativt senast 15 september. Skicka ansökan till:

Sven Svenssons Stiftelse för numismatik
Handelsbanken Stiftelsetjänst
106 70 Stockholm

WWW.SVENSVENSSONSTIFTELSE.SE

APPLICATIONS FOR
Sven Svensson's Foundation for Numismatics

APPLICATIONS FOR GRANTS ARE PROVIDED FOR SCIENTIFIC
STUDIES, MAINLY WITHIN SWEDISH NUMISMATICS:
RESEARCH, TRAVELS & PUBLICATIONS

THE FOUNDATION'S ASSIGNMENTS ARE:

- Purchases of items missing in the collection of The Royal Coin Cabinet
- Contributions to publications that could benefit Swedish numismatical research
- Support for researchers in the field of Swedish numismatics

The Foundation Board meets twice a year, in March and October.
Applications must be submitted before 15 February or 15 September.
Address: Sven Svensson Stiftelse, c/o Handelsbanken Stiftelsetjänst,
SE-106 70 Stockholm, Sweden

WWW.SVENSVENSSONSTIFTELSE.SE

Oslo Myntgalleri AS

Mynter Medaljer Sedler Kjøp Salg Auksjoner

Oslo Myntgalleri as
Tordenskioldsgt. 7,
0160 Oslo
Tlf 22 41 60 00
Faks 22 41 60 01
kontakt@oslomyntgalleri.no
www.oslomyntgalleri.no

Åpningstider man-fre. 11.00-16.30. Lørdag stengt

Pilegaard Mønter & Bøger

ETABLERET 1963

Algade 65 • DK-9000 Aalborg • tlf. +45 98 139 000 • pi@stofanet.dk
Mønter: www.pilegaard-coins.dk • Bøger: www.antikvar.dk/pilegaard

Jørgen Kocks adelsbrev i Trondheim

Av Jon Anders Risvaag¹

En av 1500-tallets mynthistorier mest markante skikkelser er Jørgen Kock d.e. († 1556). Han skal opprinnelig ha kommet fra Tyskland, sannsynligvis Westfalen i begynnelsen av 1500-tallet, og er første gang nevnt som Rodemester i Strandkvarter i København i årene 1505-10, før han ender opp som myntmester for Christian II i Malmö i 1518.² I tillegg til sitt virke som myntmester har Kock åpenbart vært en kløktig politiker. Etter å ha ledet forsvaret av Malmö mot den skånske adels angrep ble han valgt til borgmester i 1523. Da det skulle vise seg at Christian II ikke ville komme tilbake til Danmark etter sin flukt, innledet Kock og lederen for Københavns forsvar, Henrik Gøye, forhandlinger med Frederik I senere på høsten samme år, og overga begge byene 6. januar 1524.³ Som følge fikk Kock fortsette både som borgmester og myntmester i Malmö under Frederik. Kock synes ikke bare å ha vært en forbeholden overgiven til Frederik, da han allerede 15. august 1526 oppnådde å bli adlet av den nye kongen.⁴ Han hadde «intrigeret sig over paa den rigtige Side», som Wilcke så foraktfullt formulerer det.⁵

Innholdet i adelsbrevet har vært kjent siden det ble utstedt, og en avskrift finnes i det danske Rigsarkivet.⁶ Da Nils G. Bartholdy i 2007 utga sin bok *Adels- og våbenbreve udstedt af danske (unions-)konger indtil 1536* ble originalbrevet oppført som tapt.⁷ Det er det imidlertid ikke. Brevet befinner seg i Trondheim ved NTNU Universitetsbibliotekets spesialsamlinger (Gunnerusbiblioteket),⁸ og dette ble påpekt av Harald Nissen i en bokanmeldelse året etter.⁹ Noe underlig var det også at den ellers meget etterrettelige Bartholdy hadde unngått å vite dette, da opplysningene var publisert i *Personallhistorisk tidsskrift* i 1881 av den norske riksantikvaren Henrik Jørgen Huitfeldt-Kaas.¹⁰

Nøyaktig når brevet kom til Trondheim vites ikke, men det ble ervervet av stiftsprost i Trondheim, Hans Jacob Wille (1756-1808), og videre innlemmet i Det Kongelige Norske Videnskabers Selskabs (DKNVS) samlinger.¹¹ Hvordan Wille fikk tak i adelsbrevet er uvisst, men, som Nissen påpeker, var det interessant for norske embedsmenn å reise til Danmark og København, som var tvillingrikenes hovedstad og hvor det eneste uni-

¹ Institutt for arkeologi og kulturhistorie, NTNU Vitenskapsmuseet, Trondheim.

² Wilcke (1950), s.166; Galster (1956), s. 7-8.

³ DBL.

⁴ aar effthet gudz byrd twisind femhwnndrett tiwge paa thett setthe =
"år efter guds fødsel tusind fem hundrede tyve på det sjetten" = år 1526.

⁵ Wilcke (1950), s. 180.

⁶ RAD, håndskriftsamlingen, Genealogisk-heraldisk Samling, specialia, K 12b. Henvist i Bartholdy (2007), s. 196.

⁷ Bartholdy (2007), s. 195-196.

⁸ Diplomsamlingen, fol. 012/NTNU UB.

⁹ Nissen (2008), s. 389-91.

¹⁰ Huitfeldt (1881). Artikkelen er åpenbart publisert like før han antok navnet Kaas i 1881 etter å ha arvet det danske Kaaselundske fideikommiss (jfr. Nissen (2008), s. 389)

¹¹ Huitfeldt (1881), 295; Nissen (2008), 389-90. DKNVS samlinger dannet i sin tid grunnlaget for det nåværende Gunnerusbiblioteket og NTNU Vitenskapsmuseet, begge underlagt Norges teknisk naturvitenskapelige universitet i Trondheim.

versitetet befant seg, hvor norske sivile embedsmenn fikk sin utdanning. Vi vet med sikkerhet at Wille reiste flere ganger til København, og sannsynligheten er dermed stor for at han har kommet over brevet på en av turene.¹²

Jørgen Kocks adelsbrev.
Diplomsamlingen, fol. 012/NTNU UB.
Cirka 24,5 x 41 cm

Adelsbrevets tekst¹³:

Wii Frederick mett guds naade Dannmarkis Wenndis oc Gottis konning wdtwoldt koning till Norge hertug i Sleszuick Holstenn Stormarnn oc Ditmerschenn greffue till Oldenburg oc Delmennhorst gjøre alle witterligt at wii aff sonnderlig gunst oc naade saa oc for then willig oc tro tienneste oss elsk^e Jørenn Kock wor borgemester wthii Malmøe oss oc riigett her till giort oc bewist haffuer besønnderligen wthii feide krig og orloff mandeligenn seg beuist emod wore oc rigenns finder tha haffue wii mett oss elsk^e Danmarckis riigis raads fuldbyrd oc samtycke wnndt giffuett oc forlent oc mett thette worrt opnne breff wnnde giffue oc forlenne hannom oc hans tilkommenndis retthe egthe børn oc theris affkommenndis sannde arffuinge sligt frihed oc frelse mett skiold oc hielm oc tegen som ritther oc swenne Danmarckis riigis edeling føre oc mett begiffuett ære szaa at halffdelenn skioldet skall wære røtt oc halffdelenn hwitt oc wthii thett røde feld en huid lilie oc wthii thett huide feld enn rød lilie oc paa hielmen twenne weselhornn, thett enne røtt offuer thett huide feld oc thett annat whit offuer thett røde feld oc imellom weselhornenn twenne

¹² Nissen (2008), 391.

¹³ Etter: Huitfeldt (1881). Ortografien skiller seg her noe fra den vi finner i Bartholdy (2007). Om diskrepansen skyldes at Bartholdy har måtte forholde seg til avskriften ved det danske Rigsarkivet, eller om det er varierende stilistiske valg, vites ikke.

lilier then enne rød offuer thet huide feld oc then andhen hwidh
offuer thett rødhe feld effther som her wtinden ytthermere formal-
leth stander at skulle nyde bruge oc beholle indtill euig tiid dog wortt
oc kromnenns bønnder gaads oc sammeledis kiøpsted gaads ther mett
wtii alle maade wforkrennckett. Thii forbiwde wii alle ehuo the helst
ære eller wære kunde serdelis wore ffoether embithmenndh oc alle
anddre fornøffuinde oc elskelige Jørenn Kock hanns tilkomenndis
egte børn ock theris sannde arffuinge her emod att hindre hindre lade
eller wthii noget maade forfanng att giøre wnnder wor konngelig
heffnn oc wrede. Giffuett paa wortt slotth Kiøpnnehaffnn wor ffrue
dag assumptionis aar effther gudz byrd twsind femhwnndrett tiwge
paa thett setthe wnnder wortt jnnndsegell.

Litteratur

Bartholdy, Nils G. (2007): *Adels- og våbenbreve udstedt af danske (unions-)konger indtil 1536*, Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie, København.

DBL: *Dansk Biografisk Leksikon*, artikel Jørgen Kock,
http://denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon/H%C3%A5ndv%C3%A6rk/M%C3%B8ntmester/J%C3%B8rgen_Kock, besøkt 3. august 2019.

Galster, Georg (1956): Jørgen Kock som myntmester, *Malmö fornminnesförenings Årsskrift* 1956, s. 7-41.

Huitfeldt, H. J. (1881): Jørgen Kocks Adelsbrev, *Personahistorisk Tidsskrift*, 2. bind, s. 295-296.

Nissen, Harald (2008): Kalmarunionens brevadel, *Heraldisk tidsskrift*, bind 10, nr. 98.

Oktober 2008, s. 388-392.

RAD. Rigsarkivet, håndskriftsamlingen, Genealogisk-heraldisk Samling, specialia, K 12b

Wilcke, Julius (1950): *Renæssancens Mønt- og Pengeforhold 1481-1588*, København.

MYNTAUKTIONER
I SVERIGE AB

SVERIGES LEDANDE HANDELSPLATS

VÄLKOMMEN ATT
KONTAKTA OSS!

80 ÅR I BRANSCHEN

www.myntauktioner.se

STOCKHOLM | ÄLMHULT

Myntauktioner i Sverige AB
Banérgatan 17 - 115 22 Stockholm
E-mail: info@myntauktioner.se
Telefon: +468-4104 6565

Norge, speciedaler 1825 JMK – mulige forklaringer

Af Michael Märcher

Mine-møntstedet Kongsberg og brandsølv

Gennem de sidste 2.500 år er der produceret mønter på et stort antal møntsteder. Møntstederne har langt fra været ens, men har haft mange forskelligheder for eksempel med hensyn til formål og metalforsyninger.

I Danmark-Norge var der fra anden halvdel af 1600-tallet og frem til nedlæggelsen af det sidste danske møntsted i 2016 som regel ét møntsted i hver landsdel. Det vil sige i København i Danmark (indtil 2016), mens først Oslo og fra 1686 Kongsberg producerede dansk-norsk mønt i Norge frem til de to rigers adskillelse i 1814. I de kongelige dele af Slesvig-Holsten var det mere ujævnt, men der var møntsteder i især Glückstadt (1619-1716) og Altona (1771-1863). De forskellige møntsteder stod ikke specifikt for produktion til hver landsdel, men stod i et ret skiftende omfang for møntindsamling, -omveksling og -distribution i landsdelene. Til tider producerede de forskellige møntsteder samme typer og dermed især til egen landsdel. Til andre tider var produktion af forskellige typer fordelt helt forskelligt på møntstederne, og det enkelte møntsted producerede dermed så at sige den enkelte mønttype til hele riget. Produktionsfordelingen blev afgjort af sølvforsyninger, møntpolitik og forskellige driftsøkonomiske overvejelser. Der var også lange perioder, hvor især et møntsted stod for det meste, mens andre nærmest sov tornerosesøvn. Møntstedet i Kongsberg nær sølvforekomsterne var Danmark-Norges vigtigste møntsted fra slutningen af 1600-tallet til 1780'erne, hvor Altona overtog førertrøjen.

Fig. 1. Udsnit af akvarel af J. Aschehoug fra 1808 med de centrale dele af Kongsberg f.eks. Mønten, Kirken og Smeltehytten. Riksarkivet, BS I 4.

I Danmark-Norge havde møntstederne forskellige grundopgaver og -forudsætninger. Møntstedet i København var ofte et 'hovedstads-møntsted'. Det vil sige et møntsted, som relativt set ikke producerede så meget almindelig mønt, men i højere grad stod for diverse specialudmøntninger til for eksempel kongehuset, hoffet med videre. Altona var derimod et møntsted, der med vilje var placeret ganske nær det store pengemarked i Hamburg, hvor kursen på dansk-norske penge blev fastsat på børsen. Ved udmøntninger, møntopkøb, møntsalg, salg af ædelmetal, indsmeltninger og så videre kunne møntstedet i Altona på grund af beliggenheden og dermed hurtig responstid i særlig grad påvirke kursen på danske penge eller foretage andre økonomisk fordelagtige møntoperationer.

Kongsberg var derimod længe især et 'mine-møntsted', der lå ved minen og lidt groft sagt blot udmøntede det fra minen udvundne sølv efter forhåndsordre om andele, mønttyper med videre. Langt størstedelen af sølvudmøntningerne på Kongsberg var af sølv udvundet af Kongsberg Sølvværk, mens metalforsyningerne i Altona og København var langt mere varierede og varierende i forhold til lødighed og typer af materiale for eksempel barrer, udenlandske mønter og ældre indenlandske mønter. I eksempelvis Altona og København betød den varierende lødighed og øvrige beskaffenhed af det til udmøntning indkomne materiale ofte et større test- og beregningsarbejde for at opnå den korrekte legering og udseende på de kommende mønter. Det var i de fleste tilfælde ikke helt det samme på Mønten i Kongsberg. I Sølvværkets smeltehytte blev det af minen udvundne sølv finbrændt ('raffineret') til sølv med høj lødighed, kaldet 'brandsølv'. Det blev støbt i barrer (brandsølvsbarrer), der efter test, vejning og regnskabsføring blev lagt på lager eller som regel bragt til Mønten på Kongsberg til udmøntning. Mønten i Kongsbergs 'simplere' rolle som mine-møntsted ændrede sig selvfølgelig med adskillelserne i 1814 og 1905, da den som Norges eneste møntsted også måtte varetage opgaverne som 'hovedstads-møntsted' med planlægning, specialudmøntninger, medaljeproduktion og så videre samt også som 'pengepolitisk' møntsted.¹

Forsøg og ændringer 1825 – teknisk prøvemønt?

I 1824-1825 skete der flere forandringer på Mønten i Kongsberg, der blev blandt andet skiftet møntmester fra Johan Georg Prahm

Fig. 2. Norge, speciedaler 1825, antagelig unik. I privateje. Forstørret gengivelse.

Fig. 3. Nærbillede af årstallet 1825 med 5 på 4.

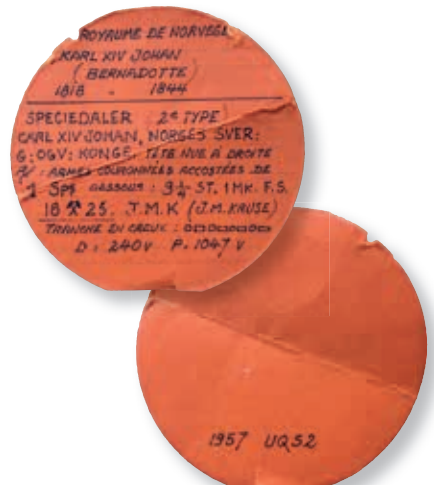

Fig. 4. Den medfølgende etiket til speciedaler 1825. Den øvrige solgte samling havde tilsvarende etiketter.

¹ Michael Märcher, *De kongelige møntsteder i Altona og København 1813-1873*. Teknik og produktion, Odense 2012.

(1807-1824) til Johan Michael Kruse (1824-1836). Der blev ændret på udmøntningerne, bygningerne skulle istandsættes og der var et større revidering- og overdragelsesarbejde efter Prahms lange og delvis kaotiske embedsperiode med ikke mindst Napoleonskrigene og adskillelsen i 1814.

I forbindelse med omorganiseringen af sølvudmøntningerne med opstart af større udmøntninger af sølvskille mønt var der fornyet fokus på udmøntningsomkostningerne. Det gjaldt blandt andet spørgsmålene om udgifter til kobber og legeringsprocesserne. Det har driftsøkonomisk næppe været tiltalende kontinuerligt at skulle blande meget kobber i det fine brandsølv for at opnå de markant lavere lødigheder til sølvskille mønt, især 250‰ til 2 og 4 skillinge og 500‰ til 8 skillinge. Muligvis har møntmester Kruse arbejdet på at komme processen i forkøbet. Det skriftlige kildemateriale tyder på, at han i 1825 involverede sig nævneværdigt i såvel raffinerings- som smelteprocesserne.² Han har måske forsøgt sig med nye metoder eller endog forsøgt at komme den traditionelle fremgangsmåde ved udmøntninger på Kongsberg lidt i forkøbet. I hvert fald skrev Sølvværksdirektionen til ham den 5. november 1825:

"For at Directionen kan overbevise sig om, hvorvidt de Penge, som skal udmyntes af det ved Hr. Myntmesteren i Hytten fiingjorte Sølv, vil faae det tilbørlige Udseende, er det nødvendigt, førend nogen Prægning i det større foretages, og førend flere Smeltninger gjøres, at deraf udpræges og hertil indsendes nogle Exemplarer af hele og halve Species."³

Det er uklart, hvorledes Kruses forsøg endte med at blive modtaget etc., og det er heller ikke det centrale i denne artikel. Det er derimod spørgsmålet om produktion af speciedalere i 1825. Muligvis fulgte han ikke ordren med at udmønte eksemplarer af 1 og ½ speciedalere. I sagen findes et koncept, der tyder på, at han af tidsmæssige årsager i stedet hvidkogte og siden lod præge og fremvise 24 skillinge og antagelig 8 skillinge.

Det er imidlertid væsentligt, at der beordres udmøntning af 1 og ½ speciedalere, for i de gængse kataloger kendes der ingen norske 1 og ½ speciedalere 1825. Der kan naturligvis være udmøntet 1 og ½ speciedalere med brug af stempler fra Kruses udmøntning deraf i 1824.

I 2018 fremkom der imidlertid en hidtil ukendt mønt (fig. 2), som entydigt indikerer, at der blev udmøntet mindst én speciedaler med årstal 1825 og Kruses initialer JMK. Den hidtil ukendte mønt blev udbudt på auktion i Paris af firmaet Libert som lot 286 i deres katalog til auktion den 4. december 2018.⁴ Mønten blev på auktionen købt af Oslo Myntgalleri, der siden har solgt den videre, så den nu befinder sig i en norsk privatsamling, der blandt andet udmærker sig ved at indeholde adskillige norske prøvemønter. Den velbevarede mønt har næppe været i egentlig cirkulation, og den vejer nu 28,89 gram. Det skal bemærkes (fig. 3), at der er tale om rettet årstal 5 på 4 i årstallet. Det er væsentlig med det rettede årstal, hvilket bestemt ikke er uvanlig i norsk 1800-tals numismatik. Samtidig betyder det, at mønten kun vanskeligt kan forklares som prøvemønt fra de forskellige tests med videre, der blandt andet i 1825 blev foretaget i Kongsberg med stempler til prægning i ring, der var produceret i udlandet og med den danske møntmester Freunds hjælp blev skaffet til Kongsberg.

Proveniensen er en ældre fransk samling med fokus på Napoleonstiden, men proveniensen kan ikke umiddelbart spores langt tilbage i 1900-tallet og slet ikke til 1800-tallet (fig. 4). Intet tyder på, at mønten skulle være falsk. En overfladeanalyse tyder på, at den har et sølvindhold, der er lidt over det forventede, hvilket i det mindste tyder på en specialudmøntning.

Måske er mønten en hidtil ukendt prøvemønt fra Kruses forsøg og ordren fra Sølvværksdirektionen i november 1825. Det er formentlig

Fig. 5. Norsk kroningsmedalje 1818 i guld. Universitetets Myntkabinet, Oslo.
Foto: Mårten Teigen.

umuligt entydigt at bevise, og der er mindst en anden mulig forklaring i det skriftlige kildemateriale. I begge tilfælde står vi dog på nuværende tidspunkt tilbage med betragtelig usikkerhed i forhold til, om vi har fat i den rigtige forklaring.

Eksemplar afleveret til Akademiet?

Desværre kendes den endelig udførelse af sidste del af en anden interessant ordre til Kruse fra Sølvværksdirektionen af 22. august 1825 heller ikke i forhold til speciedaler 1825, men måske forklarer ordren tilblivelsen af den hidtil ukendte mønt:

”I Forbindelse med det Kongelige Finants=Departements Skrivelse af 9de d: M:, som communiceret Hr: Myntmesten med Directionens Skrivelse af 13de d: M:, fremkommer hermed 10 Stk Luisd’ors som hidsendte fra det Kongelige Finants Departement med Authorisation til at lade den i forbemeldte Skrivelse anmeldte Kroningsmedaille (fig. 5) udmynte af den Gehalt som disse indeholder.

Directionen forventer saaledes de i forbemeldte det Høie Departements Skrivelse af 9de d: M: ommeldte Medailler og Mynter saa hastig som mueligt indsendte.

Ifølge § 9 i Myntmesterens Instruction bliver ligeledes at udmynte og indsende et Exemplar af hele og halve Species [MMs fremhævning], samt af Rigsorter og Otteskillinger af det nye Præg til Indsendelse til Collegium Accademicum.”⁵

Det kan være, at Kruse som relativ ny møntmester ikke overvejede blot at sende tidligere producerede mønter med årstal 1824, og derfor blot producerede to nye med (rettet) årstal 1825, hvoraf den ene måske blev solgt på auktion i Paris i december 2018? Hvis det er tilfældet, så er der måske et sted også en hidtil ukendt ½ speciedaler 1825, hvilket for så vidt også er en mulighed, hvis den korrekte forklaring er den overfor omtalte fra november 1825.

2 Statsarkivet i Kongsberg, Den Kongelige Mynt, Mottatte brev, 1825.

3 Sammesteds, nr. 82.

4 I auktionskataloget var mønten sat til 1000/1500 euro, hammerslaget på auktionen blev 58.000 euro.

5 Som note 2, 22. aug. 1825.

1819 – enden på efterspillet om den norske løve

Af Jens Christian Moesgaard

I 2014 blev 200 året for adskillelsen mellem Danmark og Norge markeret ved en række arrangementer. Efter at have haft fælles konger med Danmark siden 1380, blev Norge i 1814 en del af det svenske monarki. Mere overset er det, at der også i år 2019 er et 200 års jubilæum. Det drejer sig om fjernelsen af den norske løve fra det danske våbenskjold.

Forud var gået en længere diplomatisk proces. Den er velbeskrevet i Nils Bartholdys artikel "Forandringen i det danske kongevåben 1819" i antologien *Norgesbilleder. Dansk-norske forbindelser 1700-1905*, udgivet i 2004, så det er ikke nødvendigt at gentage alle detaljerne her. Da mønter faktisk spillede en rolle i affæren, er det imidlertid på sin plads her at oprulle hovedtrækkene i forløbet.

Freden i Kiel i 1814 var afslutningen på Napoleonskrigene for Nordens vedkommende. Den danske konge, Frederik VI, blev tvunget til at afgive Norge til Sverige. Det skete ikke uden sværds slag, og med i købet fik Norge Nordens første frie forfatning. Det er dog ikke denne side af sagen, vi her skal se på, men de heraldiske konsekvenser af Norges adskillelse fra Danmark. Den norske løve optrådte nemlig på fremtrædende plads i det danske kongevåben siden Erik af Pommerns tid (1396-1439). Dette forhold var ikke eksplicit nævnt i Kielerfreden. Svenskerne regnede implicit med, at danskerne ville fjerne den norske løve fra våbnet, og så længe status quo opretholdtes uden aktiv fornyet brug af våbnet, forholdt svenskerne sig afventende. Den svenske gesandt i København, J. H. Tawast sendte imidlertid en beretning hjem om, at de nye mønter præget med årstal 1815 stadigt bar den norske løve. Det drejer sig om rigsbanktegnene for 2, 3 og 4 skilling i kobber. Herefter blev den danske gesandt i Stockholm, Hans Krabbe, kaldt til samtale hos den svenske udenrigsminister, Lars von Engeström, der effektivt hev to danske mønter op af lommen for at illustrere sin pointe.

Ifølge Kielerfreden skulle Sverige overtage den norske andel af den danske statsgæld. Dette emne gik i hårdknude og blev i forhandlingerne kædet sammen med det heraldiske spørgsmål. Danskerne fremhævede, at der var en vis præcedens rundt om i Europa for, at man bevarede titler og våbenmærker til minde om landområder, man havde tabt, men det ville svenskerne ikke acceptere. I mellemtiden optrådte den norske løve både på 1 og 2 rigsbankskillingen 1818, rigsbankdaleren 1818-1819 og speciedaleren 1819.

I sommeren 1819 kom man frem til et kompromis, der blev underskrevet i Stockholm 1. september. Det bestod af to dele: dels en konvention om, at det norske finansdepartement over 10 år skulle betale 3 millioner rigsdaler til Danmark, dels en separat erklæring om, at Danmark skulle ophøre med at føre den norske løve i våbenskjoldet. Mønter er eksplicit nævnt i erklæringen, og allerede på speciedaleren 1820 ses et våbenskjold uden den norske løve. Slesvigs to løver var rykket op på den norske løves plads, og på deres tidligere

plads var nu meget passende Islands kronede stokfisk, Færøernes vædder og Grønlands isbjørn. Disse tre lande var siden middelalderen tilknyttet Norge, men forblev ikke desto mindre sammen med Danmark i 1814. Endeligt fandt Lauenborgs hestehoved også plads i våbnet. Dette lille hertugdømme ved Holstens sydgrænse havde Danmark byttet sig til med Prøjsen, som fik Forpommern, der tidligere havde været svensk, men som Danmark havde fået som en slags kompensation for Norge.

Den norske løve gengives naturligvis også på de mønter, som den svenske konge Karl XIII (1809-1818) og hans efterfølgere efter 1814 lod præge i Norge. I selve Sverige bar sølvmønter indtil 1827 kun det svenske tre-kroner-våben, men herefter ses indtil 1842 det sammensatte våben, hvor også Norges løve optræder. At Karl XIII var af huset Holsten-Gottorp, der regerede i Sverige fra 1751-1818 og hævdede arvekrav på Norge, er en helt anden historie, der dog ikke har givet numismatisk nedslag i Sverige.

Pengeposerne på væggene i Amboise

Af Jens Christian Moesgaard

Loire-dalen i Frankrig er kendt for sine slotte. Et af de mest kendte er det i Amboise. Her blev en middelalderborg på toppen af skrænten ved flodens bred i slutningen af 1400-tallet og i 1500-tallet ombygget til et fornemt kongeslot. Adgangen fra skræntens fod op til slottet skete gennem to tårne, hvor man – næsten 150 år før Christian IV's tid – på bedste Rundetårn-vis kunne ride op ad en spiralgang.

Den såkaldte "Ludvig XII's fløj" er sandsynligvis ikke bygget i den konges regeringstid (1498-1515), men derimod under hans forgænger Karl VIII (1483-1498). Den bestod oprindeligt af stueetage og 1. sal, men blev forhøjet med en etage og fik sine fine renæssancekviste under Frans I (1515-1547) (Babelon 2004, s. 78). Niveauforskellen gør, at 1.sal er i jordniveau på havesiden (østsiden). Det er netop de to vinduer i 1. sals haveside, der interesserer os her (fig. 1). De giver lys til de to rum, som i dag går under navnene "La salle de l'échanson" og "La chambre Henri II".

Indvendigt er vinduesnicherne rigt udsmykket med liljer og hermelinshalespidser, hugget i relief i stenen. Liljerne er den franske konges symbol. Hermelinen repræsenterer Bretagne. Dette landskab i det vestlige Frankrig havde i lang tid været et nærmest selvstændigt hertugdømme, men ved Karl VIII's ægteskab i 1491 med dets arving, Anne af Bretagne, blev det knyttet tættere til kongeriget. Karl døde i 1498 uden mandlig arving, og tronen gik til hans slægtning Ludvig (XII) af Orléans, der samtidigt giftede sig med den unge enke. Udsmykningen med franske og bretonske symboler kan således stamme fra enten Karls eller fra Ludvigs regeringstid.

Overgangen fra niche til væg er smykket med en stav i form af en lang lige træstamme med afskårne grene. I det sydligste af vinduerne er også stammens rødder gengivet i stenen. Over vinduerne ses en

Fig. 2. Pengeposen på siden af vinduesåbningen

Fig. 3. Pungen øverst i vinduesåbningen.

tilsvarende, buet træstamme. Og nu kommer vi til den detalje, der gør sagen relevant for møntinteresserede. Midt på stammerne til højre og venstre for hvert vindue hænger, fint fastbundet med et bånd, en pose hugget i sten (fig. 2). At den skal forestille at være fuld af mønter ses tydeligt, da de runde stykker umiskendeligt anes bag posens stof. Over hvert af de to vinduer sidder midt på stammen en pung (fig. 3).

I sit pragtværk om slottet tolker Jean-Pierre Babelon træstammerne som pilgrimsstave og pungen som pilgrimmens *aumônière* – almissepung. Han sætter disse motiver i forbindelse med den fromme dronnings forkærlighed for pilgrimsrejser (Babelon 2004, s. 104). Møntposerne omtaler han derimod ikke i sin tolkning, men penge skal der jo til – også til pilgrimsrejser. At bygge slotte koster også – man binder så at sige sine penge i sten.

I dag står slottet – eller det, der er tilbage af det efter diverse nedrivninger i løbet af en omtumlet historie – fint restaureret og tilbageført til fortids pragt. Det gælder også de vinduer, der her er omtalt. På et maleri i 1800-tallet ses det, at det sydlige af dem var omgjort til havedor (Babelon 2004, s. 152). Restaureringen fandt sted i slutningen af 1800-tallet og har givet os slottet i den form, vi kan beundre det i dag (Babelon 2004, s. 77, 162).

I 1519 døde Leonardo da Vinci i Amboise. Derfor er 2019 renæssanceår i Loiredalen med mange kulturelle tiltag.

Jean-Pierre Babelon, *Le château d'Amboise*, Arles-Paris 2004

Fotograf: Lea Moesgaard.

NUMISMATISK LITTERATUR

Myntfynd från Gästrikland och Hälsingland (Sveriges Mynthistoria, Landskapsinventeringen, bind 14)

Monica Golabiewski Lannby, Kungliga Myntkabinettet, Stockholm 2018, 188 sider. ISBN 978-91-89256-63-7.

Serien *Landskapsinventeringen* har som ambition landskab for landskab at publicere alle møntfund fra Sverige i standardiseret summarisk form. Første bind kom i 1982 og med nærværende bind er serien nået til nummer 14. Bogens bagside viser et kort med de landskaber, som indtil nu er dækket: hvis vi ser geografisk på det, er det næsten hele Sverige! I forordet (s. 5) hører vi, at endnu et landskab – Västergötland – er undervejs. Imidlertid er nogle af de manglende landskaber – eksempelvis øen Gotland og det gamle Malmöhus Län (sydvestre Skåne) – uhyre fundrige, så der er stadig et godt stykke vej endnu, før projektet er ved vejs ende.

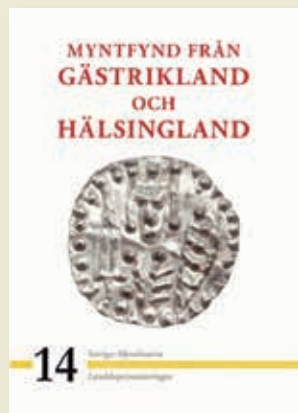
Bind 14 dækker Gästrikland og Hälsingland. Her er vi oppe i de nordligere, tyndere befolkede områder. Fundene er inddelt efter købstæder og sogne – dem er der kun 55 af, på trods af, at området er langt større end Skåne! Denne geografisk/historisk/topografiske situation afspejler sig også i et forholdsvist sparsomt samlet antal fund. Gästrikland har 104 katalognumre (s. 25-69) med tilsammen mindst 5318 mønter (s. 175) – men heraf udgøres langt over halvdelen af en enkelt stor 1600-tals skat med 3060 mønter fra Storsjön i Årsunda sogn (Gä 98). I Hälsingland er der 94 katalognumre (s. 75-119) med mindst 7407 mønter (s. 179), men endnu engang udgør nogle få store fund broderparten, det være sig skattefund (Hs 7, 9, 82) eller de såkaldt hobede fund det vil sige en samling af enkeltfund (Hs 44).

Disse tal dækker vel at mærke mønter fra hele perioden fra jernalderen (ældste mønt er en sesterts præget i Rom i 64-66, Hs 68) til vore dage (for eksempel 5 öre 1950 i Högs kyrka, Hs 44). Til at finde rundt i perioderne er læseren yderst godt hjulpet, dels af fundkortene s. 20-24 og 70-74 opdelt på perioder (jernalder, vikingetid, middelalder, nyere tid) og ikke mindst den samlede fundoversigt i tabelform s. 172-179. Hvis vi eksempelvis ser på vikingetiden, er der mindst 573 mønter fordelt på 19 fund i Gästrikland og mindst 202 fordelt på 5 fund i Hälsingland.

I tabellen har jeg opsummeret oplysningerne om

fundene af vikingemønter, som de fremgår af værket (dog er det ikke altid klart, om mønterne stadig findes tilgængelige eller blot er veldokumenteret i et museumsarkiv. Derfor er angivelsen af om en mønt er bevaret i flere tilfælde mit skøn ud fra indirekte oplysninger i teksten). Det fremgår, at langt de fleste fund er gjort i 1800-tallet eller første halvdel af 1900-tallet. Kun fire fund med i alt seks mønter er dukket op de sidste 50 år. Samtidigt ses det, at næsten alle mønter stammer fra skattefund. Blandt de øvrige er der langt flest fra gravfund, og kun ganske få enkeltfund. Er det en korrekt afspejling af vikingetidens virkelighed? Eller ville der, som det er sket i Danmark de sidste 40 år, være dukket mange nye fund fra bopladser op, hvis brugen af metaldetektorer havde været fri i Sverige? Det kan man ikke svare på med det nuværende vidensgrundlag, men *Landskapsinventeringen* giver i det mindste det empiriske grundlag for en eventuel diskussion om emnet.

Det næste, der springer i øjnene ved læsning af tabellen (og af værket), er den store forskel i kvaliteten af de tilgængelige oplysninger om fundene. For nogle fund er præcis fundsted og/eller de repræsenterede mønttyper og/eller antallet af mønter overhovedet ikke kendt. Andre fund stammer derimod fra veldokumenterede udgravninger med mønterne bevaret i museumssamling. Det siger sig selv, at med så varierende kvalitetsniveau kan man ikke altid sammenligne fundene på samme niveau. Hvis man eksempelvis vil lave en liste over fund af dirhemer præget i al-Shash (Tashkent) i AH 303 (AD 915/916), kan man sagtens inkludere graven i Storvik (Gä 60). Hvad derimod angår skatten i Åsbyggeby (Gä 92), kan man

	Sogn	Fundsted	Antal	Land	Fundtype	Fundår	Dokumentation mønter
Gä 31	Gävle eller omegn	"Nära Gefle"	>2	Kalifatet; (England?)	Enkeltfund?	(før?) 1803	To bevaret, øvrige næsten ukendt
Gä 32	Gävle eller omegn	"Granskapet af Gefle"	Ukendt	England	Skat	1824	Meget summarisk beskrevne
Gä 35 (=Gä 103?)	Hamrånge	Ukendt	1	England	Ukendt	Før 1942	Summarisk beskrevet
Gä 49	Hille	Oppala By	2	Kalifatet; England	Grav	1889	Bevaret
Gä 56	Ockelbo	Åkerby	1	Kalifatet	Grav	1997	Bevaret
Gä 60	Ovansjö	Storvik, Grisskogen	1	Kalifatet	Grav	1994	Bevaret
Gä 66	Torsåker	Nordansjö	1	Kalifatet	Enkeltfund	Beg. 1890'erne	Bevaret
Gä 68	Valbo	Allmänninge By	13	Kalifatet; Byzans; Tyskland; England; Sverige	Skat	1836	Bevaret
Gä 69	Valbo	'Nära Gaddaborg'	2	Kalifatet	Del af skat?	O. 1850?	Summarisk beskrevne
Gä 72	Valbo	Hemlingby 4:8 Norelund	1	Kalifatet	Grav	1931	Bevaret
Gä 73	Valbo	Häcklinge	424	Kalifatet	Skat	1850	Veldokumenteret
Gä 74 (del af Gä 73?)	Valbo	Häcklinge	2	Kalifatet	Del af skat?	Før 1927	Bevaret
Gä 75 (del af Gä 73?)	Valbo	Häcklinge	2	Kalifatet	Del af skat?	Før 1920'erne	Bevaret
Gä 76	Valbo	Häcklinge	1	Kalifatet	Ukendt	Ukendt	Bevaret
Gä 92	Valbo	Åsbyggeby By	116	Kalifatet	Skat	1824	Summarisk beskrevne
Gä 100	Österfärnebo	Kungsgården	1	Kalifatet	Grav	1950	Bevaret
Gä 101	Österfärnebo	Kungsgården	1	Kalifatet	Grav	1950	Bevaret
Gä 102	Österfärnebo	Rasbo	1	England	Grav	1934	Bevaret
Gä 103 (= Gä 35?)	Ukendt	Ukendt	1	Irland	Ukendt	Ukendt	Bevaret
Hs 4	Alfta	Viken 4:29	197	Kalifatet	Skat	1907	Veldokumenteret
Hs 40	Hälsingtuna	Tolsta	Ukendt	Ukendt	Skat (i grav?)	1881	Næsten ukendt
Hs 41A	Hälsingtuna	Ullsäter 2:5	2	Tyskland?	Grav	1983	Bevaret
Hs 41B	Hälsingtuna	Ullsäter 2:5	2	England; Norden	Grav	1983	Bevaret
Hs 58	Njutånger	Ukendt	1	Norden	Enkeltfund	O. 1900	Beskrivelse

hverken fastslå eller afvise, om der var nogle, simpelthen fordi oplysningerne om de 17 eksemplarer fra al-Shash AH 282-312 ikke er udspecificeret på årstal. Endnu værre bliver det med Tolsta-skatten (Hs 40), som indeholdt et ukendt antal ikke beskrevne vikingetidsmønter. Der kan sagtens have været en al-Shash 303, men det er umuligt at vide. Man må derfor udelade de to sidstnævnte fund i undersøgelsesmaterialet for al-Shash 303 på grund af manglende detaljeringsgrad. Men hvis ens ambition blot er at kortlægge, hvor der er fundet mønter fra vikingetiden, kan alle disse tre fund sagtens medtages.

Præcisionsgraden i møntbestemmelserne varierer noget. For eksempel er dirhemer ofte detaljeret bestemt – og det er som altid en fornøjelse at læse Gert Risplings kompetente kommentarer til nogle af de mere specielle islamiske mønter eller efterligninger heraf (s. 49, 77, 81). Andre mønter er mere summarisk bestemt. Nogle gange skyldes det natur-

ligvis, som anført ovenfor, at mønterne ikke længere er tilgængelige, og at oplysningerne om dem er summariske. Men ikke altid. I Edsbyn (Hs 63) er der eksempelvis meget usædvanligt fundet tre danske 1300-talsmønter – en møntgruppe, der ellers normalt ikke ses uden for landets grænser. De beskrives som følger: "*Danmark*: Christopher II (1320-26) eller Valdemar III (1326-30), Lund, penningar (3 ex)". De er således ikke typebestemt, selv om oplysningen faktisk er let tilgængelige i *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1947, s. 193, som der henvises til. Her meddeles det, at det drejer sig om typen MB 657. Denne type bærer ingen indskrift, der kan hjælpe med bestemmelse af møntsted og møntherre. Peter Hauberg tilskrev den i sin tid møntstedet Lund under den svenske konge Magnus Eriksson, der regerede i Skåne 1332-60 (Hauberg 1884, Magnus, Lund, nr. 17), mens Ulrika Bornestaf på grundlag af dens optræden i tidligere skattefund flyttede den til Erik

Menved (1286-1319) (Bornestaf 1993, Erik Menved, nr. 24, jfr. s. 19, 24). Keld Grinder-Hansen derimod foretrækker 1320'erne (Grinder-Hansen 2000, s. 155). Alle er enige om Lund som møntsted. Typehenvisningen er nøglen til at finde frem til denne debat om møntens tilskrivning, så det ville være ønskeligt at have haft den med i katalognotitsen.

Landskapsinventeringen medtager ikke kun egentlige møntfund. Ud over kapitler om blandt andet helligkilder (s. 120-122), sagn om skatte (s. 123-131), møntsamlinger og -samlere (s. 132-135) faldt anmelderens opmærksomhed især på en vikingetidspong fra et gravfund i Norra Åbyggeby (Gä 47) og 1500-tals-falskmøntergrej fra Åkre (Hs 14, jfr s. 136-139). Endeligt skal billedmaterialet fremhæves. Det er ikke kun mønter, men også en Sankt Kata-

rina statue, ved hvis fod en ørtug fandtes (s. 86) eller en fin tidlig 1700-tals tegning af Bollnäs kirke (s. 83), hvor et stort skattefund på 3103 mønter nedlagt efter 1410 blev fundet i 1696. Værkets forside prydes af forstørrelsen af en 1100-tals brakteat med en konge med sværd og skjold, der stammer fra Mackmyras skatten (Gä 81-82).

Landskapsinventeringen er et fantastisk arbejdsredskab, der gør møntfundene let og bekvemt tilgængelige for både lærd og læg. Det er en stor ambitiøs investering fra Kungliga Myntkabinetet at udgive denne serie. Det kan Sverige godt være stolt af! Faktisk har nabolandet Finland set lyset og har påbegyndt en tilsvarende serie. Første bind, omhandlende Nyland, er udkommet, og flere er planlagt.

Jens Christian Moesgaard

Bornestaf, Ulrika, *Skånska borgarkrigsmynt 1241-1377*, C-opsats, Stockholms Universitet 1993
Grinder-Hansen, Keld, *Kongemagtens krise*, København 2000.

Peter Hauberg, "Danmarks Myntvæsen og Mynter i Tidsrummet 1241-1377", *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1884, s. 217-374.

Vågar mot Lund. En antologi om stadens uppkomst, tidigaste utveckling ocb entreprenaden bakom de stora stenbyggnaderna

Maria Cinthio & Anders Ödman (red.), *Historiska Media, Box 1206, SE-221 05 Lund, Sverige. 2018, 376 s. plus bilag. Pris: 269 SEK (prisen på nettet hos www.historiska-media.se). ISBN 978-91-7545-640-9.*

To erfarne museumsfolk fra Lund, Maria Cinthio og Anders Ödman, er blevet inspireret til at skrive om Lunds tidligmiddelalderlige historie og arkæologi i en fælles publikation (med flere andre forfattere). Den ene er Maria Cinthio, der som tidligere nævnt her i bladet er fanget af numismatikken¹, og hun belyser blandt andet Lund som møntsted. Det sker i småportioner i den første tredjedel af bogen, og det er rimeligt her at fremdrage et par hovedtræk.

Maria Cinthio fremhæver, hvor mange mennesker, der må have været sysselsat ved møntprægningen, da man i Lund i slutningen af 1020'erne under Knud den Store præger mønterne med én eller to slanger (Hauberg Knud 20 og Hardekud 1), og hun følger her Brita Malmer ved at opfatte slangerne som kristne symboler (s. 86-87).² Nogle af de møntmestre, som har signeret mønterne, var englændere og formodes af Maria Cinthio at have medbragt deres familie, og således kan de have været en betydelig tilvækst i Lunds udenlandske koloni (s. 90).

Mønterne kan vel blandt andet have været brugt til aflønning af kongens mænd på alle niveauer, præster, krigere og håndværkere (s. 52).

Maria Cinthio retter også opmærksomheden mod den engelskfødte biskop Henrik (1042/7-1067/71), som vides tidligere at have været Knud den Stores skatmester i England (s. 110-18).³ Hun mener, at mønten med tre romanske søjler og to bueslag (Hauberg Svend Estridsen 20) kan være et billede af Trinitatis, Henriks biskopskirke i Lund (s. 83-5) (fig. 1). Maria har tidligere skrevet om dette i tidsskriftet *hikuin*.⁴ At mønten er præget i Lund antydes af bogstaverne LV i bagsideindskriften; i øvrigt giver indskrifterne ikke megen mening. For at celebrere stiftsinddelingen i 1060'erne og oprettelsen af bispesædet kan Henrik have ladet slå denne mindemønt. Den stammer fra det store Selsø- eller Bonderup-fund, som fremkom for næsten 200 år siden i det nordsjællandske Horns herred⁵. Da Møntsamlingens daværende direktør C. Ramus i 1824, fremlagde nogle resultater fra sin første bearbejdning af fundet, skrev han, at 'Denne mynt var forhen ubekendt, var enkelt i Fundet' i sin 'Beretning om en i Jorden i Sjøland i Sommeren 1822 funden Samling'.⁶ Et samtidigt forbillede til møntmotivet synes ikke at være kendt, men dette inspirerer Maria til nærmere at forklare billedet, en forklaring, som gengives her.

De symmetriske arkitektoniske elementer skulle kunne symbolisere Lunds Trinitatis kirkes bueåbninger mellem kirkens vestparti og skibet samt mellem skib og kor, mens de små halvcirkler øverst i bille-

Fig. 1. Mønten med den romanske dobbeltbue på forsiden, mens bagsidens indskrift ...LV antyder Lund som prægested. Den kgl. Mønt- og medaillesamling, Fundprotokol XIII.259, 1,16 g. Adskillige pecks på forside og bagside. Foto: Niels Jacob Elsborg Andersen, Nationalmuseet.

Fig. 2. Mønten efter Haubergs tegning (P. Hauberg, "Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146", Kbh. 1900, s. 216; Svend Estridsen, Lund, tavle 9, nr. 20). Der er her nogle detaljer, som ikke genfindes på fundeksemplaret, fig. 1.

Fig. 3. Samme mønt, kobberstik formentlig af H.G.F. Holm sidst i 1820'rne til brug for Ramus og Devegges ufuldendte møntværk, der fremkom som foliant 1867 (tavle XI, nr. 75).

dets midte, under korset, kunne symbolisere apsidens midte, under korset, kunne symbolisere apsidens midte med biskoppens plads (se fig.1). Under kirkens gulv og midtsøjlen ses en rektangel. I den ellers svært forklarlige nedre rektangel placeres sluttelig med denne tolkning et gravkammer i sin arkitektoniske og indholdsladede sammenhæng. Maria Cinthio beretter videre, at der vides fra arkæologiske undersøgelser at have været to gravkamre, til det ene gravkammer overførtes Svend Tveskægs lig fra en trækirke, mens bisp Bernhard (1020/2-1029/32) fik sin grav i det andet gravkammer.

Nu har jeg fremlagt Maria Cinthios hypotese, som man kan arbejde videre med. Selv er jeg, som

det kan ses, også blevet optaget af den, og jeg har flere gange beskæftiget mig med den. Men jeg må desværre tilføje, at jeg ikke har været tilstrækkelig omhyggelig i min tidligere omtale af denne mønt, blandt andet i bogen om 1000-tallets danske mønter.⁷ Som nævnt ovenfor kendte Ramus blot ét enkelt eksemplar af den hidtil ukendte mønt i fundet. Oplysningen fra blandt andet 1995 om endnu et eksemplar af mønttypen på Nationalmuseet er undertegnede ansvarlig for, men den ser desværre ud til at bero på en fejltolkning af nogle detaljeforskelle mellem Haubergs tegning (fig. 2), og fundeksemplaret fra Selsø/Bonderup (fig.1). I øvrigt må det være netop dette stykke, som gengives på planche XI, nr.75 i Ramus og Devegges ufuldendte værk om danske middelaldersmønter (fig. 3). Folianten var under udarbejdelse sidst i 1820'rne, med kobberstukne tavler blandt andre af H.G.F. Holm (1803-61), men udkom først i 1867 i meget begrænset oplag. Konklusionen på overvejelserne må blive, at Svend Estridsens mønt, Hauberg 20, kun kendes i ét eksemplar, fundeksemplaret i Den kgl. Mønt- og Medaillesamling. Der er to let forskellige tegnede versioner fra 1800-tallet, henholdsvis Holms kobberstik fra sidst i 1820'rne og Haubergs fra et ubestemt tidspunkt, formentlig nogle år før udgivelsen af hans værk 1900.⁸

Jørgen Steen Jensen

1 Maria Cinthio er med bibliograf præsenteret i *NNUM* 1997, s. 102-4; senere også i 1999, s. 67-68

2 Brita Malmer, Kristina symboler på danska mynt ca 825-1050, N. Lund (red.), *Kristendommen i Danmark før 1050*, Roskilde Museum 2004, s. 79-82.

3 Maria Cinthio henviser her til arkivar Michael Gelting, Elusive Bishops: Remembering, Forgetting and Remaking the History of Early Danish Church. *The Bishop: Power and Piety at the First Millennium*. (Neue Aspekte der europäischen Mittelalterforschung, 4), Münster 2004, s.169-200.

4 *Hikuin*, bd. 24, s. 113-34; omtalt her i bladet 1999, s. 67-68.

5 *Danmarks middelalderlige Skattefund*, bd.1, 1992, s.238, s. 237-45, fund nr. DMS 25.

6 C. Ramus, Beretning om en i Jorden i Sjælland i Sommeren 1822 funden Samling af gamle Mynter. *Det skandinaviske Litteratur Selskabs Skrifter*, bd. 20, 1824, s. 197.

7 J. Steen Jensen (red.), *Tusindtallets danske mønter i Den kongelige Mønt- og Medaillesamling*, Nationalmuseet 1995, s. 90-91.

8 P. Hauberg, *Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146*, København 1900, tavle 9, nr. 20. Tak til Helle Horsnæs for yderligere oplysninger om Selsø-skatten og efterundersøgelser på stedet ved Roskilde Museum 2013. Stednummer 010207, sb.33. I løbet af det senere årti er der registreret yderligere 134 mønter, som anses for at være efterslet fra skatten, mens yderligere over 100 er indkommet, men afventer sagsbehandling. Der er ikke registreret nogen mønt af typen Hauberg, Svend Estridsen 20 iblandt dem.

Unionsmöte i Reykjavik den 29-31 mai 2020

FORENINGER & KABINETTER | NNU

Nordisk Numismatisk Union

Grundlagt 1935

Formand 2017-2020:

Eiríkur Lindal

Medlemmer:

Dansk Numismatisk Forening

Grundlagt 1885

Formand: Preben Nielsen

Hjemmeside: numismatik.dk

E-mail: formand@numismatik.dk

Føroya Myntsavnarafelag

Grundlagt 1989

Formand: Jóhannes Andreasen

Hjemmeside: myntsavnarafelag.qlsite.dk

E-mail: ja@kallnet.fo

Myntsafnarafelag Íslands

Grundlagt 1969

Formand: Eiríkur Lindal

Hjemmeside: mynt.is

E-mail: eirikur@lindalsal.is

Norsk Numismatisk Forening

Grundlagt 1927

Formand: Carl Henrik Størmer

Hjemmeside: norsksnum.org

E-mail: gunnar@oslomyntgalleri.no

Numismatiska Föreningen i Åbo

Grundad 1937

Ordförande: Tom C. Bergroth

E-post: tom.bergroth@turku.fi

Skånes Numismatiska Förening

Grundad 1931

Ordförande: Bernt Thelin

Hemsida: sknf.se

E-post: foreningen@sknf.se

Suomen Numismaattinen Yhdistys/

Numismatiska Föreningen i Finland

Grundad 1914

Ordförande: Petteri Järvi

Hemsida: snumis.fi

E-post: sny@snumis.fi

Svenska Numismatiska Föreningen

Grundad 1873

Ordförande: Jan-Olof Björk

Hemsida: numismatik.se

E-post: info@numismatik.se

Den kongelige Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet

Frederiksholms Kanal 12, 1220 København K, Danmark

Michael Andersen

Hjemmeside: natmus.dk

E-mail: michael.andersen@natmus.dk

Kungl. Myntkabinettet

Narvavägen 13-17, Box 5428, 114 84 Stockholm, Sverige

Cecilia von Heijne

Hemsida: myntkabinettet.se

E-mail: Cecilia.vonHeijne@shm.se

Historiska museet vid Lunds Universitet

Krafts torg 1, 223 50 Lund, Sverige

Gitte Tarnow Ingvardson

Hemsida: luhm.lu.se

E-post: gitte.ingvardson@luhm.lu.se

Myntkabinettet, Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo

Frederiksgate 2, Oslo

Postadresse: Postboks 6762. St. Olavsplass, 0130 Oslo

Håkon Roland

Hjemmeside: khm.uio.no

epost: hakon.roland@khm.uio.no

Myntsafn Seðlabanka og Þjóðminjasafns

Einholt 4, 105 Reykjavík, Island

Sigurdur H. Palmason

Hjemmeside: sedlabanki.is

E-mail: shp@cb.is

Nationalmuseets Myntkabinett

Mannerheimintie 34, P.O. Box 913

00101 Helsinki, Finland

Frida Ehrnsten

Hemsida: kansallismuseo.fi/sv/samlingar/

E-post: frida.ehrnsten@kansallismuseo.fi

Numismatiska Forskningsgruppen,

Stockholms universitet

106 91 Stockholm, Sverige

Professor Kenneth Jonsson

Hemsida: archaeology.su.se/

numismatiska-forskningsgruppen

E-post: kenneth.jonsson@ark.su.se

Uppsala universitets myntkabinett

Besöksadress: Universitetshuset, Biskopsgatan 3

Postadress: Gustavianum, Uppsala universitets museum,

Akademigatan 3, 753 10 Uppsala, Sverige.

Ragnar Hedlund

Hemsida: coincabinet.uu.se

E-post: myntkabinettet@gustavianum.uu.se

Sælg mønter på auktion

*Christian IV,
Speciedaler 1596.
Vurdering: 100.000 kr.*

*Frederik III,
Seglmedallion til
Kongeloven, u. år (1671).
Vurdering: 40.000 kr.*

*Frederik III,
Speciedaler, u. år (1668).
Vurdering: 30.000 kr.*

*Christian IV,
Dukat 1645,
"Hebræertype".
Vurdering: 20.000 kr.*

BRUUN RASMUSSEN
MØNTAUKTIONER

Baltikavej 10
2150 Nordhavn
Tel +45 8818 1111

Søren Frichs Vej 34 D
8230 Åbyhøj
Tel +45 8818 1100